

แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

นางสาว มาลี จิรวัดนานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

EDUCATIONAL PROMOTION GUIDELINES TO ENHANCE THE STRENGTH OF SINGLE PARENTS' FAMILIES

Miss Malee Jirawattananon

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education

Department of Educational Policy, Management, and Leadership

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

510421

หัวข้อวิทยานิพนธ์

แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของ
ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

โดย

นางสาว มาลี จิรวพัฒนานนท์

สาขาวิชา

พัฒนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. ชนิตา รักษ์พลเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร. จิตตินันท์ เดชะคุปต์

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.จิตตินันท์ เดชะคุปต์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สายฤดี วรกิจโกศาทร)

มาลี จิรวฒนานนท์ : แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว. (EDUCATIONAL PROMOTION GUIDELINES TO ENHANCE THE STRENGTH OF SINGLE PARENTS' FAMILIES) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ.ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: รศ.ดร. จิตตินันท์ เคะชคุปต์, 248 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพชีวิตครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว 2) วิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและความต้องการด้านการศึกษาของพ่อหรือแม่คนเดียว และ 3) เสนอแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการศึกษารายการแม่คนเดียว 14 ราย การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แม่คนเดียวและผู้เชี่ยวชาญ ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพชีวิตของครอบครัวแม่คนเดียว เมื่อจำแนกตามแหล่งที่พักอาศัย 3 ลักษณะ คือ บ้านพักชั่วคราว (หน่วยงาน/ องค์กร เอกชน ภาครัฐและองค์กรทางศาสนา) บ้านของพ่อแม่และเครือญาติ และบ้านเช่า พบว่า แต่ละกลุ่มต่างเผชิญการปรับตัวกับการเป็นแม่ใหม่เพราะส่วนใหญ่มีบุตรคนแรก ครอบครัวแม่คนเดียวต้องปรับตัวจัดการกับบทบาทที่หลากหลาย เช่น การศึกษาต่อของผู้เป็นแม่คนเดียว การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ และการเลี้ยงดูบุตรในเวลาเดียวกัน ฯลฯ สิ่งที่เป็นปัญหา คือ ความยากลำบากทางเศรษฐกิจ อารมณ์ความรุนแรงและความเครียด แม่คนเดียวส่วนใหญ่ต้องการมีคู่ชีวิตและคาดหวังการเพิ่มวุฒิการศึกษาเพื่อให้สามารถมีอาชีพที่สร้างรายได้มากขึ้นสำหรับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของครอบครัว โดยเฉพาะการเลี้ยงดูลูกให้ได้รับการศึกษาสูง ๆ มีอนาคตที่ดี

2. ความต้องการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวและความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียว พบว่าคุณลักษณะครอบครัวเข้มแข็งที่ครอบครัวแม่คนเดียวในสังคมไทยมีอยู่คือ ทุนทางสังคม และสัมพันธภาพ ส่วนที่เป็นปัญหาที่เด่นชัด คือ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจและการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง เมื่อวิเคราะห์ความต้องการการศึกษาพบว่า เนื้อหาสาระความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งสำหรับครอบครัวแม่คนเดียวมี 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) การรับมือบทบาทการเป็นพ่อและแม่ 2) จิตวิทยาและความรัก 3) การวางแผนชีวิตครอบครัว 4) การงานอาชีพและเศรษฐกิจครอบครัว และ 5) การเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ

3. แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว พบว่าควรมีการจัดการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาครอบครัวแม่คนเดียว การส่งเสริมควรพิจารณาสภาพครอบครัวที่มีระดับปัญหาแตกต่างกัน ในกรณีที่มีปัญหาซับซ้อนมากอาจต้องการการปฏิบัติเป็นการเฉพาะรายและต้องการปัจจัยสนับสนุนทางสังคมมากกว่า ครอบครัวที่ค่อนข้างมีคุณลักษณะของครอบครัวเข้มแข็ง การวิจัยครั้งนี้พบว่าแนวนโยบายที่ดำเนินการในปัจจุบันเอื้อต่อการปฏิบัติ แต่ควรพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการประสานเชื่อมโยงในการใช้ทรัพยากรและการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ประเด็นหลัก 5 ด้านที่เป็นความต้องการทางการศึกษาควรได้รับการบรรจุเป็นเนื้อหาสาระความรู้สำหรับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว ผู้ที่เป็นวิทยากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรมีความรู้ เทคนิคและทักษะ การให้คำปรึกษา ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรมีการสร้างสัมพันธภาพก่อนเข้าสู่การเรียนการสอน รวมทั้งควรมีการสร้างสื่อการเรียนรู้และนวัตกรรมที่หลากหลาย เพื่อเพิ่มทางเลือกในการเรียนรู้แก่ครอบครัวแม่คนเดียว

ภาควิชา นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา ลายมือชื่อนิติศ..... มาลี จิรวฒนานนท์
สาขาวิชา พัฒนศึกษา ลายมือชื่อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา 2551 ลายมือชื่อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม..... จิตตินันท์ เคะชคุปต์

4784623627 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORD : SINGLE PARENTS / FAMILY STRENGTHENING / EDUCATIONAL PROMOTION

MALEE JIRAWATTANANON : EDUCATIONAL PROMOTION GUIDELINES TO ENHANCE THE STRENGTH OF SINGLE PARENTS' FAMILIES. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. CHANITA RUKSPOLLMUANG, Ph.D., THESIS CO-ADVISOR: ASSOC. PROF. CHITTINUN TEJAGUPTA, Ph.D., 248 pp.

The objectives of this research were 1) to study family life of the single parents, 2) to analyze the needs to strengthen their families and their educational needs, and 3) to propose educational guidelines to promote the strength of single parents' families. Case studies of 14 single mothers, focus-group discussion, and interview were used to collect the data. Finding were as follows:

1. Family life of single mothers. Case studies resided in 3 settings; namely, emergency homes, kinship's homes, and rental houses. Since most of them had their first baby, they had to adjust to their new roles as single mothers and must cope with emotional tension, stress, and economic hardship. Single mothers hoped to have new lives with companion and further their studies in order to secure better jobs which could increase their family income.

2. Needs for education and family strength of single mothers. Social capital and relationship were two indicators of family strength found in single mothers' families. Their forefront problems included economic self-reliance and risk avoidance. With regards to education needs, it was found that single mothers needed more knowledge in 5 subjects: 1) the dual role of parenting 2) psychology 3) family life planning 4) career development and family economic 5) access to various resources.

3. Educational promotion guidelines to enhance the strength of single mothers' families. Family education should be provided both in and out of school to prevent and alleviate the problems. Single mothers' families should be strengthened according to level of crisis. Those with complicated problems might need individualized program and more social support. Cooperation among related organizations must be developed in order to have a better share of resources and more efficiency in policy implementation. The 5 subjects needed by single mothers should be integrated in their learning substance. Educational facilitators and instructors should have knowledge, techniques, and counseling skills. There should be relationship-building activities prior to instruction. Various learning materials and innovation should be developed in order to provide learning options for single mothers' families.

Department : Educational Policy, Management, and Leadership
Field of study : Development Education
Academic year : 2008

Student's signature *Malee Jirawattananon*
Advisor's signature *Chanita Rukspolmuang*
Co-advisor's signature *Chittinun Tejagupta*

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีโดยได้รับความกรุณาในการให้คำปรึกษาแนะนำอย่างดียิ่งจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิดา รัศมีพลเมือง และรองศาสตราจารย์ ดร.จิตตินันท์ เฉชะกุลป์ต์ และกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน รองศาสตราจารย์ ดร.สายฤดี วรกิจโกคาทร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน และอาจารย์ ดร. อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ของงานวิจัยนี้

กราบขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ทุกท่านที่สละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูลประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้อง ขอขอบคุณคณาจารย์และบุคลากรคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุขชีวะ ผู้ให้ที่เปี่ยมด้วย “ความเป็นครู” ผู้วิจัย ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้โอกาสการพัฒนาบุคลากร และกราบขอบพระคุณคณาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ทุกท่านที่มีส่วนสนับสนุนด้านต่างๆ โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ อภิญา เวชชัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัญมณี บุรณกานนท์ และกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย

การได้รับแรงส่งร่วมสร้างการเรียนรู้จากบุคคลและหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ นับเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบุคคลผู้ให้ข้อมูล แม่คนเคียวและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ขอบคุณบ้านพระคุณ บ้านสุขฤทัย บ้านพักฉุกเฉินในสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ บ้านพักเด็กและครอบครัว(กทม.) มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมฯ วัดบางเสาธง โรงเรียนวัดบางเสาธง กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นอกจากนี้ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมทางเพื่อนร่วมรุ่น คุณประทีป คุณวัชรบุทท คุณมณีพรพร และพ.ต.ท.หญิง ดร.สายสวาท พัฒนฯ13 คุณเลิศพรและเพื่อนพี่น้องน้องพี่และชาวพัฒนศึกษาทุกคน ขอขอบคุณคุณบุญล้อม กานต์ศักดิ์สรณญและชาวสหทัยมูลนิธิ คุณวันชัย บุญประชา และชาวมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวหนึ่งในแรงบันดาลใจกับการก้าวต่อไปบนเส้นทางการพัฒนาครอบครัว

งานวิจัยชิ้นนี้คงจะสำเร็จลงมิได้หากขาดซึ่งโอกาสและการสนับสนุนจากครอบครัวของผู้วิจัย คุณพ่อและคุณแม่ พี่ ๆ และหลาน ๆ ที่บันดาลให้มีแสงสว่างส่องเสมอบนถนนสายการศึกษา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ และขอขอบคุณผู้ที่เอื้อเพื่อทุนสนับสนุนการศึกษาตลอดเส้นทางสู่จุดหมาย และแม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นเพียงผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา แต่กระนั้นผู้วิจัยก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้ก่อให้เกิดประกายการคิดการตั้งคำถามที่หลากหลาย เพราะสถานการณ์ครอบครัวไทยที่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นข้อท้าทายให้ท่านที่กำลังอ่านวิทยานิพนธ์อยู่ในทุกสาขาวิชาชีพสามารถร่วมเป็นหนึ่งในแรงที่สำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวไทย และทำนองนี้ต้องขอขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่านซึ่งมิได้เอ่ยนามไว้ได้ครบถ้วน ณ ที่แห่งนี้

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
ขอบเขตการวิจัย.....	7
ข้อจำกัดการวิจัย.....	8
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	9
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
ตอนที่ 1 แนวคิดและนโยบายการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว.....	11
ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว.....	34
ตอนที่ 3 แนวคิดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง การศึกษาผู้ใหญ่	
และความต้องการการศึกษา และการส่งเสริมการศึกษาสำหรับ	
พ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศและต่างประเทศ.....	42
ตอนที่ 4 ทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่นิยม.....	70
ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	74
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	103
1. วิธีดำเนินการวิจัย.....	103
1.1 การศึกษารายกรณี.....	103
1.2 การสนทนากลุ่ม.....	106
1.3 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ.....	109
2. การตรวจสอบ.....	110

บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย.....	112
ตอนที่ 1 สภาพชีวิตครอบครัวแม่คนเดียว.....	112
ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ ครอบครัวแม่คนเดียวและความต้องการการศึกษาของแม่คนเดียว เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว.....	142
ตอนที่ 3 แนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของครอบครัวแม่คนเดียว.....	159
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	170
สรุปผลการวิจัย.....	170
อภิปรายผลการวิจัย.....	175
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	194
รายการอ้างอิง.....	198
ภาคผนวก.....	210
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	211
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ และรายชื่อผู้ที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้ปฏิบัติงาน/ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ	222
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรมการสนทนากลุ่ม.....	224
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	227

ตาราง

3.1	แสดงหน่วยงาน/องค์กรที่เข้าเก็บข้อมูล.....	105
3.2	แสดงแหล่งที่มา และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มแม่คนเดียว.....	107
3.3	แสดงวิชาชีพต่าง ๆ ที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม.....	108
4.1	แสดงข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษาแม่คนเดียว.....	123
4.2	แสดงลักษณะความสัมพันธ์หญิง-ชาย และสาเหตุการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว.....	125
4.3	แสดงลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว.....	144
4.4	แสดงที่มาของการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว.....	150

แผนภาพ

4.1 แสดงการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวแม่คนเดียว..... 169